

กำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

คำนำ

กำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์ เป็นเอกสารองค์ความรู้ ภายใต้โครงการจัดเก็บข้อมูลทางด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นข้อมูลที่ทีมงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ได้จัดทำขึ้นจากการลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องการละเล่นพื้นบ้านที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบัน

ทั้งนี้ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ คณะผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เอกสารเล่มนี้จะเป็นประโยชน์กับผู้สนใจทั้งหลาย นำองค์ความรู้นี้ไปเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจและเล็งเห็นถึงคุณค่าของร่องรอยทางวัฒนธรรมที่คนในอดีตได้สร้างไว้ต่อไป

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม	
เรื่อง กำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์	๑
วัตถุประสงค	๑
ขอบเขต	๑
เป้าหมาย	๑
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑
ความสำคัญและที่มา	๑
แนวทางการนำไปปฏิบัติใช้	๘
ข้อเสนอแนะ	๘
บรรณานุกรม	๙
ภาคผนวก รายละเอียดรายวิชา (มคอ. ๓) ที่ใช้บูรณาการ	๑๐

องค์ความรู้ทางวัฒนธรรม เรื่อง กำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเป็นการเสาะแสวงหา รวบรวม จัดเก็บความรู้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบูรณ์
๒. เพื่อจัดทำเป็นเล่มองค์ความรู้สำหรับเผยแพร่ให้แก่เยาวชนและผู้ที่มีความสนใจศึกษาเรียนรู้

ขอบเขต

ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและรูปแบบการสร้างกำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์

เป้าหมาย

จัดเก็บข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมเรื่องกำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์ เพื่อการประยุกต์ใช้งาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมเรื่องกำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์ที่เป็นระบบ
๒. ได้เรียนรู้และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแหล่งศิลปกรรมและนำองค์ความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจ
๓. ได้องค์ความรู้สำหรับนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอน

ความสำคัญและที่มา

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เดินทางมาตรวจราชการแผ่นดินที่เมืองเพชรบูรณ์ พระองค์ท่านทรงกล่าวถึงการสร้างเมืองเพชรบูรณ์ในหนังสือ “ความเข้าใจที่เมืองเพชรบูรณ์” ความเป็นมาว่า “ตัวเมืองเพชรบูรณ์ เป็นเมืองที่มีป้อมปราการสร้างมาแต่โบราณ เห็นได้ว่าตั้งเป็นเมืองหน้าด่าน โดยเลือกที่ชัยภูมิตรงแนวภูเขาเข้ามาใกล้กับลำน้ำป่าสัก ทางเดินทัพแคบกว่าแห่งอื่น ตั้งเมืองสกัดทางน้ำปราการทั้งสองฟาก เหนือลำน้ำป่าสักไว้กลางเมือง เช่น พิชณุโลก สังเกตตามรอยที่ยังปรากฏเห็นได้ว่า สร้างเป็น ๒ ครั้ง ครั้งแรกสร้างในสมัยกรุงสุโขทัย แนวปราการขนาดยาวด้านละ ๒๐ เส้น เดิมเป็นแต่ถมดินปึกเสาระเนียดข้างบน มาสร้างใหม่ในที่อันเดียวกันกับเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่งร่นแนวเข้ามา แต่ทำปราการถือด้วยหินและมีป้อมรายรอบ สำหรับสู้ข้าศึกจะยกมาแต่ล้นช้าง”

สมเด็จพระบรมราชาที่ ๕

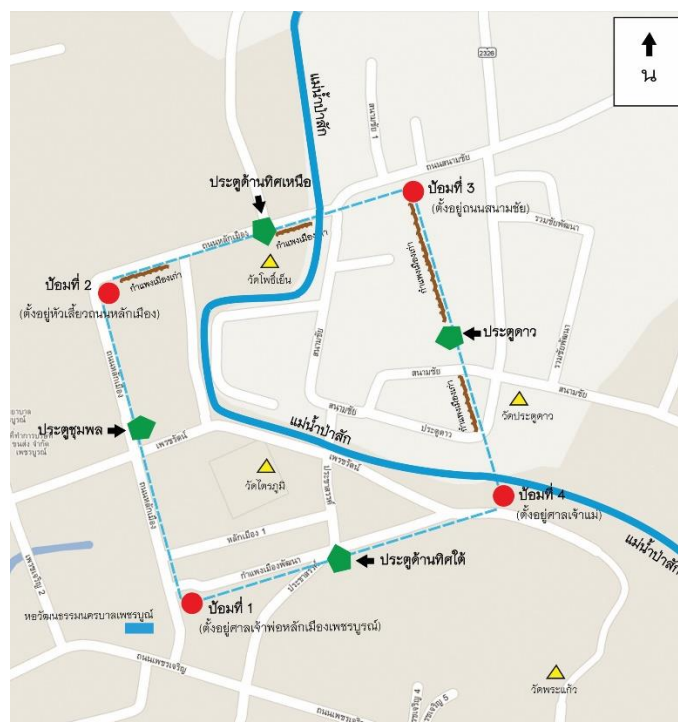
ป้อมปราการ ประตูเมือง และกำแพงเมืองเก่าของเมืองเพชรบูรณ์ มีความเป็นมาเช่นไร คงต้องอ้างอิงตามหลักฐานที่ระบุว่า เพชรบูรณ์เป็นเมืองโบราณสร้างขึ้นใน ๒ ยุค แต่สร้างในที่เดียวกันคนละสมัย

ร่องรอยคูน้ำโบราณในสมัยสุโขทัย ปัจจุบันเป็น “คลองคู”
บริเวณถนนสระบุรี - หล่มสัก ข้างโรงพยาบาลเพชรบูรณ์

กำแพงเมืองในยุคที่ ๒ ยังมีซากและแนวให้เห็นได้อย่างชัดเจน นั่นคือ จะมีป้อมปราการ ๔ มุม โดยสร้างให้ป้อมทุกแห่งอยู่ล้าแนวกำแพงออกมาเป็นลักษณะหัวธนู ป้อมที่ ๑ คือป้อมที่เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อหลักเมืองในปัจจุบัน ป้อมที่ ๒ อยู่บริเวณหัวเลี้ยวของถนนหลักเมืองก่อนจะไปทางวัดโพธิ์เย็น ป้อมที่ ๓ อยู่ด้านในของถนนสนามชัยก่อนถึงสี่แยกต้นหว้า และป้อมที่ ๔ อยู่บริเวณศาลเจ้าแม่ตรงสุดถนนเพชรรัตน์ ป้อมทั้งหมดจะก่อด้วยอิฐสูงกว่ากำแพงเมือง ด้านบนปูด้วยอิฐเป็นรูปก้างปลา มีอิฐที่ทำเป็นรูไว้ใช้ปักเสาไม้เพื่อ

ทำหลังคา จากการขุดสำรวจพบว่าการวางรากฐานของป้อมแต่ละแห่ง ได้มีการรองด้วยกรวดและทรายเพื่อให้ น้ำไหลผ่านได้โดยกำแพงไม่ทรุด

แผนผังแสดงป้อมปราการ ประตูเมือง และแนวกำแพงเมืองเก่าที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา

แนวตัวกำแพงเมืองเป็นอิฐทั้ง ๔ ด้าน มีความยาวพอ ๆ กันคือ ยาวประมาณด้านละ ๕๐๐ เมตร เชื่อมต่อป้อมปราการทั้ง ๔ ป้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยบริเวณช่วงกลางของกำแพง จะมีประตูเมืองทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งจะสร้างด้วยอิฐปนหินทราย ที่ยังเห็นร่องรอยได้ชัดเจน คือ ประตูชุมพลทางทิศตะวันตก บริเวณสี่แยก ถนนเพชรรัตน์ และยังพบร่องรอยของประตูด้านตะวันออก บริเวณริมถนนข้างวัดประตูดาว ซึ่งได้พบเป็นเศษ หินทรายเช่นเดียวกัน จากการดูแผนที่ทางอากาศจะเห็นได้ว่า ประตูชุมพลและประตูดาวจะอยู่ตรงกันพอดี และจากภาพถ่ายทางอากาศเช่นเดียวกัน สันนิษฐานว่า ประตูด้านทิศเหนือน่าจะอยู่ตรงทางเข้าวัดโพธิ์เย็น ซึ่งน่าจะตรงกันกับประตูทางทิศใต้ ซึ่งเป็นถนนประวัติศาสตร์ที่ตัดข้ามผ่านแนวกำแพงเมืองมา

ประตูลุมพลทางทิศตะวันตก บริเวณสี่แยกถนนเพชรรัตน์

ประตูดาวดานทิศตะวันออกที่ได้รับการบูรณะแล้ว ตั้งอยู่ข้างวัดประตูดาว ยังคงหลงเหลือให้เห็นเพียงฐาน
ของป้อมประตูและแนวกำแพงเมืองที่ยาวไปจรดป้อมที่ ๓

ประตูเมืองดานทิศใต้ ตั้งอยู่บริเวณแยกถนนประชาสรรค
ปัจจุบันไม่หลงเหลือซากประตูเมืองและแนวกำแพงแล้ว

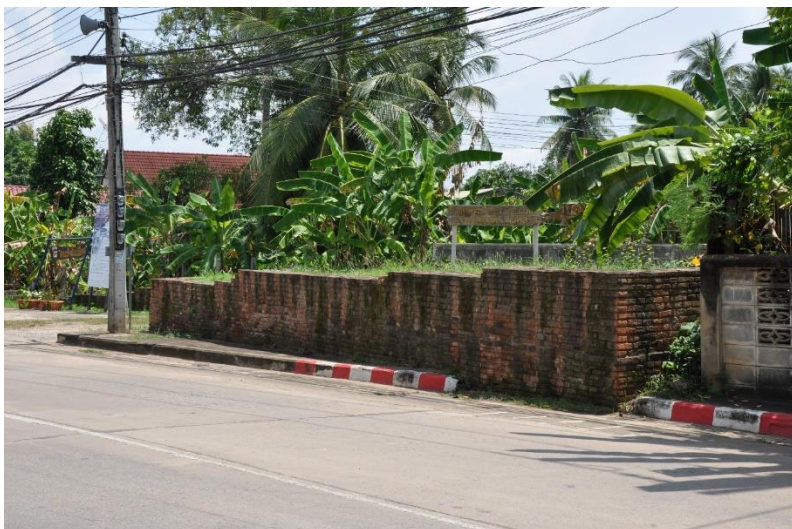

ประตูด้านทิศเหนือน่าจะอยู่ตรงทางเข้าวัดโพธิ์เย็น

หากพิจารณาแนวกำแพงเมืองในปัจจุบันนี้จะเห็นว่า มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่านทะเลเมืองมาจากข้างวัดโพธิ์เย็น มาผ่านหน้าวัดไตรภูมิและไหลออกเมืองไปทางป้อมศาลเจ้าแม่ ทั้งนี้มีการสันนิษฐานกันว่าแต่เดิมแม่น้ำป่าสักไม่ได้ไหลเข้ามาในเมืองอย่างปัจจุบันนี้ หรือจะมีก็เป็นแต่เพียงลำคลองสาขาที่ชักน้ำเข้ามาใช้ประโยชน์ในเมือง แม่น้ำป่าสักสมัยก่อนนั้นคือ คลองแม่น้ำเก่าในปัจจุบันที่ไหลผ่านทางหลังโรงเรียนวิทยานุกูลนารี อ้อมมาเป็นคลองแสนพยาโสภแล้วผ่านหน้าศาลากลางหลังเก่า ดังนั้นแม่น้ำจะไม่ผ่านกลางเมือง แต่ต่อมาแม่น้ำป่าสักเปลี่ยนทางเดินโดยกระแสน้ำได้ไหลเข้ามาในลำคลองสาขาในเมืองมากกว่าจนกลายเป็นเส้นทางหลักของแม่น้ำป่าสักเพชรบูรณ์ กลายเป็น “เมืองอกแตก” อย่างปัจจุบันนี้ไปโดยปริยาย

ป้อมที่ ๑ คือป้อมที่เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อหลักเมืองในปัจจุบัน

ป้อมที่ ๒ อยู่บริเวณหัวเลี้ยวของถนนหลักเมืองก่อนจะไปทางวัดโพธิ์เย็น

ป้อมที่ ๓ อยู่ด้านในของถนนสนามชัยก่อนถึงสี่แยกต้นหว้า

ป้อมที่ ๔ อยู่บริเวณศาลเจ้าแม่ตรงสุดถนนเพชรรัตน์

ป้อมทั้งหมดจะก่อด้วยอิฐสูงกว่ากำแพงเมือง ด้านบนปูด้วยอิฐเป็นรูปก้างปลา
มีอิฐที่ทำเป็นรูไว้ใช้ปักเสาไม้เพื่อทำหลังคา
ที่มา: เทศบาลเมืองเพชรบูรณ์

อนึ่ง ที่ป้อมประตุมณฑลทางด้านทิศตะวันตกของเมืองนั้น มีตำนานอันเป็นที่เชื่อถือและเล่าขานสืบต่อกันมานานแล้วว่า เป็นที่ฝังทั้งเป็นของเณรมั่นเณรคง เพื่อให้เป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์คอยเฝ้าพิทักษ์รักษาเมืองไว้ โดยมีพิธีกรรมมาตั้งแต่สมัยสร้างเมืองเมื่อครั้งโบราณ ซึ่งคนเพชรบูรณ์ก็ได้สร้างศาลเณรมั่นเณรคงไว้ที่บนป้อมประตูเมืองดังกล่าวด้วย คนรุ่นเก่า ๆ ที่อาศัยอยู่ในเมืองจะรู้ดีถึงตำนานเรื่องนี้ และเมื่อผ่านไปมาทุกครั้งก็จะยกมือไหว้เณรมั่นเณรคงกันทุกคนตราบดีทุกวันนี้

ศาลเณรมั่น เณรคง ที่ประตุมณฑล

ในด้านการอนุรักษ์กำแพงเมืองนั้น เนื่องจากตลอดเวลาที่ผ่านมาประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดความเข้าใจ การรับรู้ในคุณค่า จึงไม่สนใจที่จะดำเนินการอนุรักษ์ใด ๆ ปล่อยให้มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนบดบังและบางส่วนมีการบุกรุกแนวกำแพงเมือง นอกจากนั้นชาวบ้านยังได้ทำการถมที่ดินโดยรอบให้สูงขึ้นจนทำให้แนวกำแพงเมืองต่ำกว่าระดับดินในปัจจุบันเป็นอันมาก จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗

เทศบาลเมืองเพชรบูรณ์ ได้ร่วมกับกรมศิลปากรทำการขุดสำรวจโครงสร้างและแนวกำแพงเมืองจนได้ข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญจึงได้นำไปทำการออกแบบตามหลักวิชาการเพื่อทำการซ่อมแซมบูรณะต่อไป และในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ เทศบาลเมืองเพชรบูรณ์ได้จัดทำงบประมาณให้กรมศิลปากรเพื่อดำเนินการบูรณะฟื้นฟูป้อมหลักเมือง ป้อมสนามชัย และแนวกำแพงเมืองด้านทิศเหนือบางส่วนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ยังคงเหลือส่วนสำคัญอีกหลายส่วนที่ยังรอการบูรณะเพิ่มเติมต่อไป ได้แก่ ประตูเมืองด้านทิศเหนือตรงทางเข้าวัดโพธิ์เย็น แนวกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก ประตูดาว และ ป้อมศาลเจ้าแม่ อีกทั้งควรจะมีการจัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์กำแพงเก่าเมืองเพชรบูรณ์ขึ้น เพื่อเป็นสถานที่รวบรวมเรื่องราว สถานที่ตั้ง และแบบจำลอง เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ให้กับอนุชนรุ่นหลังต่อไป

กำแพงเมืองเก่าเพชรบูรณ์ เป็นโบราณสถานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเมืองเพชรบูรณ์และเป็นโบราณสถานที่บ่งบอกถึงความสำคัญของเมืองเพชรบูรณ์ที่มีมาแต่ครั้งอดีตกาล ตัวกำแพงเมืองเองก็มีเรื่องราวเล่าขานมากมายไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในการสร้างกำแพงเมือง ซึ่งมีเพียงไม่กี่เมืองในประเทศไทยที่จะมีโบราณสถานอันล้ำค่าเช่นนี้ การเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับกำแพงเมืองเก่าเพชรบูรณ์ จึงมีคุณค่ายิ่งสำหรับคนเพชรบูรณ์ที่จะต้องเรียนรู้ รับรู้ เรื่องราวของบ้านเมืองตัวเอง อันจะนำมาซึ่งความรักและความภาคภูมิใจในบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง

สภาพสังคมปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีล้ำหน้าและทันสมัย ส่งผลให้สภาพจิตใจของผู้คนลุ่มหลงต่อวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ค่านิยมเหล่านี้ได้บดบังให้หลงลืมคุณค่าทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ไปอย่างสิ้นเชิงอีกเช่นกัน ในกรณีนี้หากคนรุ่นหลังไม่สานต่อคุณค่าอันมากยิ่งด้วยคุณูปการทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้อีก โอกาสที่กำแพงเก่าเมืองเพชรบูรณ์จะหายสาบสูญและเลือนหายไปย่อมมีสูง คนรุ่นใหม่และเยาวชนรุ่นต่อ ๆ ไปจะมีสักกี่คนที่สนใจประวัติศาสตร์ รู้ถึงความเป็นมาของกำแพงเมืองเก่าเพชรบูรณ์

แนวทางการนำไปปฏิบัติใช้

๑. เผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจ นักศึกษา และประชาชนทั่วไป
๒. ปฏิบัติใช้เพื่อเป็นการสร้างกำลังใจ พลังใจ ส่งผลให้กิจการ หน้าที่การงานและช่วยเสริมสร้างสุขภาพทางด้านจิตใจดีขึ้น
๓. บูรณาการกับการเรียนการสอน รายวิชา IDID701 การเตรียมฝึกประสบการณ์วิชาชีพ

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการลงพื้นที่ ทบทวน ข้อมูลให้ครบถ้วนทุกอำเภอในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ใช้ศึกษาหาความรู้ สืบต่อจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

บรรณานุกรม

ดร.วิศัลย์ โฆษิตานนท์. (๒๕๕๔). กำแพงเก่าเมืองเพชรบูรณ์ : คุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่กำลังถูกหลงลืม.

ใน วารสารศิลปวัฒนธรรมเพชรบูรณ์. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๔ – มีนาคม ๒๕๕๕, ๒๕๕๕ : ๔๓ - ๔๙.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. “เรื่องความไข้เมืองเพชรบูรณ์”. ใน นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.

กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๔๓ : ๑๒๓ - ๑๔๗.

ภาคผนวก
รายละเอียดรายวิชา (มคอ. ๓) ที่ใช้บูรณาการ

กำแพงเมืองเก่า เมืองเพชรบูรณ์

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

